

Istočna Evropa i Jugoslavija

Dr RANKO PETKOVIĆ

Posle sloma tzv. socijalističke zajednice i Varšavskog ugovora došlo je do velikih promena u Istočnoj Evropi i na Balkanu. U procesu raskida sa starim društvenim uređenjem i prelaskom na tržišnu privredu i višestranačku parlamentarnu demokratiju ispoljili su se mnogi do tada prigušeni međunacionalni i etnički problemi, koji su doveli do nestabilnosti u čitavom tom delu Evrope.

Iako se Jugoslavija nikada nije smatrala, barem ne u političkom smislu, sastavnim delom Istočne Evrope, i ona je, kao po sistemu domina, ne samo doživela sudbinu zemalja tzv. socijalističke zajednice, nego je prvenstveno zbog svog složenog međunacionalnog sastava – zapala u još dublju krizu od njihove.

Autor u prvom delu članka objašnjava sličnosti i razlike u posleratnom razvoju Istočne Evrope i Jugoslavije, konstatujući da se sve te zemlje, posle okončanja hladnog rata, vraćaju svom istorijskom i civilizacijskom polazištu, odakle su istrgnute nasiljem ideologije i vojne sile koja je diktirala raspored snaga u Evropi nakon drugog svetskog rata.

U drugom delu članka autor analizira odnos svih zemalja istočne Evrope prema sadašnjoj jugoslovenskoj krizi, zadržavajući se posebno na činionicima koji određuju stav Sovjetskog Saveza, kome predviđa sličnu sudbinu.

Između Istočne Evrope, kao geopolitičkog prostora, i Jugoslavije postoje mnogostruke veze. Stoga, veoma je teško geografski precizno definisati područje istočne Evrope. Postoje definicije koje u istočnu Evropu uključuju celo balkansko područje, Češko-Slovačku, Poljsku i Sovjetski Savez, dok se, prema drugima, pod tim pojmom podrazumevaju samo pojedine balkanske zemlje: Bugarska, Rumunija, delimično Jugoslavija, Poljska i Sovjetski Savez. Bez obzira na te razlike, očigledno je da je Jugoslavija, kao balkanska zemlja, geografski neposredno povezana s tim područjem.

Najveći deo istorije Jugoslavije, odnosno većine naroda koji se nalaze u njenim granicama, dešavao se u koordinatama istočne Evrope ili tzv. Istoka. U okviru turske imperije, na

primer, narodi koji žive na tlu Jugoslavije delili su, u različitim istorijskim epohama, sličnu sudbinu sa nekim drugim narodima koji pripadaju geografskom pojmu istočne Evrope. To potvrđuje i najnovija istorija mnogostranom povezanošću događaja, položaja i interesa naroda na tom prostoru.

Narode Jugoslavije, kao Južne Slovene, sa Istočnom Evropom, u kojoj preovlađuju narodi istog porekla, u nekim istorijskim razdobljima više, a u nekima manje, povezivalo je pripadništvo tom etničkom entitetu, naročito u periodima kada je bio ugrožen od turskog, germanskog i nekih drugih činilaca. Isto tako, osetne su veze iz doba Vizantijskog carstva, kao i one koje su nastale na osnovu zajedničke pravoslavne religije.

Pod istorijskim i civilizacijskim vezama podrazumevaju se i političke veze, koje su u međuratnom i posleratnom periodu bile specifične. Značajnu konstantu činila je balkanska saradnja, a posleratna sudbina Jugoslavije umnogome je bila određena pripadanjem geopolitičkom pojmu Istočne Evrope, što je podrazumevalo, ponekad u suprotnosti sa elementarnom geografskom logikom, sve zemlje koje su se, milom ili silom, opredelile za socijalizam i na neki način bile vezane za Sovjetski Savez.

Premda prema navedenim pokazateljima Jugoslavija, u celini ili većim delom, spada u područje istočne Evrope ili područje koje je mnogostruko vezano za nju, nakon raskida sa Sovjetskim Savezom, 1948. godine, uporno je nastojala da dokaže da ne pripada Istočnoj Evropi, što je moglo biti tačno kada se radi o političkom ali ne i kada je reč o geografskom pojmu istočne Evrope. To su ubedljivo potvrdila i zbivanja u Istočnoj Evropi nakon dolaska Mihaila Gorbačova na čelo Sovjetskog Saveza 1985. godine. Po zakonu spojenih sudova, slom tzv. socijalističke zajednice u Istočnoj Evropi, bez obzira na sve razlike u društvenom uređenju, presudno je delovao i na destrukciju ili samouništenje socijalističkog poretka u Jugoslaviji.

Sve što se dešavalo u Istočnoj Evropi od 1985. godine ne umanjuje istorijsku vrednost pobede savezničkih sila u drugom svetskom ratu, budući da se radi o uništenju fašističke osvajачke mašinerije i ideologije, ali su neki teritorijalni i politički rezultati toga rata bili nasilnički akti nad istorijom i civilizaci-

jom. Naime, Evropa je bila podeljena demarkacionim linijama koje nisu mogle dugo opstati (premda je i četrdeset godina dugo razdoblje). Najdrastičniji primer za to bila je podela Nemačke, a pojedine zemlje istočne Evrope, kao Mađarska, Češko-Slovačka i Poljska, prosto su istrgnute iz svog civilizacijskog ambijenta i, posredstvom vojne sile i ideologije, vezane za Sovjetski Savez.

Pošto vojna sila i, još manje, ideologija nisu mogle biti superiornije od istorijskih, civilizacijskih, ekonomskih i drugih interesa i preokupacija zemalja istočne Evrope, izlivi nezadovoljstva i bunta su nagoveštavali sve što će se dogoditi nakon Gorbačovljeve odluke da odustane od koncepcije i primene „Brežnjevljeve doktrine“ kao instrumenta za očuvanje monolitnosti tzv. socijalističke zajednice.

Čim se ispostavilo da Sovjetski Savez neće intervenisati u slučaju ostvarivanja prava na samoopredeljenje zemalja istočne Evrope, shvaćenog u prigodnom političkom značenju, unutrašnja politička sila, ideološka ili vojna, nije bila u stanju da spreči narode istočne Evrope da se okrenu od Sovjetskog Saveza i – neki brže, neki sporije – prestroje prema Zapadu. Međutim, moglo se očekivati da se događaji u Istočnoj Evropi neće direktno i po automatizmu odraziti na Jugoslaviju.

Prvo, Jugoslavija nije bila članica ni tzv. socijalističke zajednice ni Varšavskog ugovora, pa nije mogla osećati da je prinudno vezana sa Sovjetski Savez, što su, s razlogom, mogli osećati istočni Nemci, Poljaci, Mađari ili Rumuni. Kao nesvrstanoj zemlji, Jugoslaviji su, teorijski, bile otvorene sve opcije, kao i mnoge prednosti istovremenog razvoja saradnje i sa Zapadom i sa Istokom.

Drugo, jugoslovenska varijanta socijalizma, sa samoupravljanjem, uz sve što joj se s pravom može prigovoriti, bila je prosvেćenija varijanta socijalizma u odnosu na onu koja je dominirala u tzv. socijalističkoj zajednici. Jedna od njenih velikih prednosti bila je mogućnost građana da slobodno putuju u inostranstvo, pa i da se tamo zapošljavaju, što je bio samo nedostižan san građana u zemljama istočne Evrope.

Treće, smatralo se da ni socijalizam ni vlast u Jugoslaviji nisu uvezani iz inostranstva, da nisu nametnuti bajonetima sovjetskih trupa, već da su proizašli iz oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije naroda Jugoslavije.

Iako nijedan od tih činilaca ne može da se zanemari, jer ukazuje na stvarne i ne male razlike u posleratnom položaju i putevima razvoja Jugoslavije u odnosu na zemlje istočne Evrope, lavina rušenja tzv. socijalističke zajednice i Istočnog bloka zahvatila je i Jugoslaviju.

Slom Istočnog bloka nije bio samo slom institucionalnih veza kojima su zemlje tzv. socijalističke zajednice i Varšavskog ugovora bile vezane za Sovjetski Savez. *To jeste bio slom institucija sistema, ali i sistema ideja koje su ih osmišljavale.* Bio je to, u stvari, slom socijalizma kao njihovog vezivnog tkiva, ideološke metafore i političke paradigme. Tom slomu su doprineli, u jasnoj dijalektičkoj sprezi, koliko mane i nedostaci socijalističkog sistema, toliko i prednosti zapadnog društva, naročito kada se radi o ljudskim pravima, demokratskim slobodama i ekonomskom prosperitetu.

Budući istoričari će pouzdanije utvrditi da li su tzv. rukovodeće strukture u Jugoslaviji mogle da izbegnu političku sudbinu režima u istočnoj Evropi i da, s obzirom na prednosti i razlike u položaju i razvoju Jugoslavije, nađu način za transformaciju i prilagođavanje Jugoslavije velikim promenama koje su se dogodile u Evropi i svetu. Savremenici mogu samo posvedočiti da se to nije dogodilo i da se Jugoslavija, koja se tridesetak godina „ponosila“ svojim udaljavanjem od istočne Evrope, u trenutku njenog sloma našla gotovo u istom košu s njom. Na osnovu toga bi se moglo reći da su, bez obzira na sve razlike između Jugoslavije i zemalja istočne Evrope, dve okolnosti presudno uticale na to da podeli sudbinu sa njima i inferiornost koju je socijalistički sistem *en general* ispoljio u domenu ljudskih prava, demokratskih sloboda i ekonomskog razvoja, i superiornost zapadnog modela tržišne privrede na svim tim područjima ljudske egzistencije.

U suptilnijim razgraničenjima geografskog i političkog pojma istočne Evrope postavlja se pitanje da li su događaji u istočnoj Evropi zahvatili Jugoslaviju zbog toga što je ona u geopolitičkom smislu sastavni deo tog područja ili zbog toga što je sistemom ideja bila vezana za Istočnu Evropu kao simbol poretka socijalizma u evropskom prostoru.

Po zakonu spojenih sudova, i u geografskom i u političkom smislu, zbivanja u Jugoslaviji su u celom posleratnom periodu, na razne načine, uticala na procese i stanje duhova u zemljama istočne Evrope, što je i sada slučaj.

U dugom razdoblju između 1948. i 1985. godine tj. od jugoslovenskog raskida s Kominformom do dramatičnih zaokreta do kojih je doveo dolazak Gorbačova na političku scenu Sovjetskog Saveza, *iskustvo jugoslovenskog samoupravnog socijalizma i politike nesvrstanosti, bez obzira na sve sadašnje krupne primedbe, ohrabrivali su nosioce demokratskih i reformističkih shvatanja u svim zemljama istočne Evrope.*

Procesi koji su u Jugoslaviji doveli do međunacionalnih sukoba i građanskog rata deluju na zemlje istočne Evrope ne samo kao upozorenje šta se u nekima od njih može dogoditi već i kao svojevrsna inspiracija da se to upravo i dogodi. To se naročito odnosi na tzv. mnogonacionalne zemlje, kao i na one u kojima postoje veće i kompaktnije nacionalne manjine. Kada je reč o Sovjetskom Savezu, bez obzira na sve ogromne razlike između njega i Jugoslavije, Moskva pomno prati šta se u njoj zbiva da bi izvukla pouke i izbegla vrtloge u kojima se ona našla. Ne radi se samo o svojevrsnoj simetriji secesionističkih akata i ambicija baltičkih i drugih sovjetskih republika i Slovenije i Hrvatske već i o uvođenju višestranačkog sistema, prelasku na tržišnu privredu i samoj budućnosti i sudbini socijalističkih federacija. Interesantan je primer Češko-Slovačke, koja je smatrala da će se suprotnosti između Češke i Slovačke prevazići uključivanjem u evropske institucije i integracije, pa je na zbivanja u Jugoslaviji gledala kao na primitivne prizore sa Balkana sve dok se nije postavilo pitanje mogućnosti samog održavanja češkoslovačke federacije. U tom kontekstu, postoji analogija između Slovačke i Hrvatske, s obzirom na to da su i jedna i druga imale svoje nezavisne države pod egidom Trećeg rajha. Osim toga, različiti vidovi aktiviranja tzv. kosovskog pitanja u Jugoslaviji odražavaju se i na pitanje položaja nacionalnih manjina u mnogim zemljama istočne Evrope – od Rumunije do Sovjetskog Saveza.

Jugoslovenska kriza je izazvala bojazan u Istočnoj Evropi od mogućnosti da raspadanje Jugoslavije dovede do snažnijih političkih i nacionalnih potresa u čitavom tom području i do uspostavljanja novog rasporeda snaga na celom evropskom prostoru. U okviru toga, može se analizirati stav pojedinih zemalja istočne Evrope, kako susednih tako i drugih, prema osnovnim obeležjima i činiocima krize u Jugoslaviji.

Mađarska je bila jedna od prvih susednih zemalja koja je, bez mnogo uzdržavanja i premišljanja, otkrila svoj stav, interese i pretenzije prema Jugoslaviji i akterima njene krize. Ne samo da je sa njene teritorije, pa i izvora, počelo snabdevanje oružjem Hrvatske nego su i zvanični predstavnici Mađarske počeli otvoreno da zagovaraju priznavanje Hrvatske i Slovenije, pa i da pružaju podršku drugim međunarodnim činiocima koji se zalažu za rasturanje Jugoslavije. Takav stav sadašnjeg novog demokratskog i pluralističkog rukovodstva Mađarske prema Jugoslaviji, susedu za koji je vezuju mnogi zajednički interesi, može se tumačiti s više aspekata.

Moglo bi se reći da Mađarska, u dilemi između Srbije i Hrvatske, ili pravoslavnog i katoličkog dela Jugoslavije, mora da bude „bliža“ interesima Hrvatske i Slovenije, koje su u dužem periodu bile sastavni deo Austro-Ugarske Monarhije i sledbenici *Rimske kurije*. Međutim, istorijski sentimentima nemaju previše važnu ulogu u pragmatičnoj politici koju vodi sadašnje mađarsko rukovodstvo, rešeno da se na svaki mogući način prilagodi i dodvori Zapadnoj Evropi. Osim toga, Mađarska podržava secesionističke krugove u Jugoslaviji, ne samo u Hrvatskoj i Sloveniji već i na Kosovu, dakle ne zbog svoje preterane brige za bivše pripadnike Austro-Ugarske Monarhije, ljudska prava, pravo naroda na samoopredeljenje ili položaj etničkih kolektiviteta. Radi se očigledno, o nekim aspiracijama Mađarske prema Jugoslaviji. Novo rukovodstvo Mađarske, da bi se učvrstilo na vlasti, unelo je u svoj program i ostvarivanje vitalnih nacionalnih ciljeva, koji obuhvataju, prema nekim tumačenjima i saznanjima, i uključivanje u nacionalne granice svih Mađara koji žive izvan zemlje – ne samo u Rumuniji ili Češko-Slovačkoj već i u Jugoslaviji. Taj plan ili program se u tzv. normalnim, mirnodopskim evropskim prilikama ne bi mogao ostvariti, ali bi u okviru postojećeg ili predstojećeg rušenja Jugoslavije neke mogućnosti za njegovo ostvarivanje mogle postojati. Naime, kao što je i prilikom rušenja Jugoslavije u toku drugog svetskog rata Mađarska pripojila sebi srpske krajeve u Vojvodini u kojima živi mađarska narodnost, tako bi se u slučaju haosa u Jugoslaviji, a posebno slabljenja Jugoslovenske narodne armije i Srbije, mogla „ponoviti istorija“.

Argumenti koji potvrđuju da bi to mogla biti jedna od dominantnih opcija Mađarske u odnosu na jugoslovensku

krizu mogu se naći i u pisanju nekih listova i drugih sredstava informisanja u Mađarskoj koji su kritički raspoloženi prema politici vlade, i to ne samo kada je u pitanju Jugoslavija već i o nekim drugim aspektima. Isto tako, u nekim aktivnostima Mađara u Vojvodini mogu se naslutiti raspoloženja ili očekivanja koja idu u prilog ostvarivanju koncepta „velike Mađarske“.

Uprkos tome što se može smatrati da takva interpretacija interesa i ciljeva Mađarske u odnosu na jugoslovensku krizu preovladava u sadašnjem rukovodstvu Mađarske, pogotovu u svojevrsnoj istorijskoj i političkoj vezi sa stanovištima Austrije i Nemačke, ne bi trebalo zanemariti činjenicu da u Mađarskoj postoji značajan deo demokratske javnosti koja smatra da bi realizacija tih programskih ciljeva bila avanturizam. Ne samo zbog tragičnih iskustava iz drugog svetskog rata, ne samo zbog toga što Mađari u Vojvodini žive slobodno i ravnopravno s drugim narodima u toj srpskoj pokrajini, ne samo zbog toga što bi u vreme prerastanja Evropske zajednice u političku, ekonomsku i monetarnu uniju svako zalaganje za restauraciju Austro-Ugarske Monarhije bilo anahronizam već i zato što bi dubljim mešanjem u jugoslovensku krizu Mađarska bila uvučena u vrtlog iz kojeg se ne bi mogla lako izvući i što bi u sadašnjim evropskim podelama oko Jugoslavije mogla da se zameri onima koji se zalažu za konstruktivniji pristup rešavanju jugoslovenske krize.

Rumunija je uvek spadala među „pitomije“, odnosno bolje susede Jugoslavije, iako u prelomnim jugoslovenskim događajima, kakav je bio drugi svetski rat, nisu bile na istoj strani. U svakom slučaju, dobri jugoslovensko-rumunski odnosi, u novije vreme, zasnivaju se na konvergenciji njihovih nacionalnih interesa u periodu između dva rata, opredmećenoj u zajedničkom pripadništvu Maloj Antanti, okolnosti da Rumunija u toku drugog svetskog rata, premda je bila član Trojnog pakta, jedina nije poslala trupe da komadaju Jugoslaviju, poput drugih susednih zemalja članica tog pakta, kao i na činjenicu da je Rumunija u okviru tzv. socijalističke zajednice i Varšavskog ugovora imala poziciju koja je znatno konvenirala interesima Jugoslavije.

Stav prema jugoslovenskoj krizi sadašnje Rumunije, u kojoj novi demokratski pluralistički sistem još nije konsolidovan, određuju okolnosti koje čine srž njenih nacionalnih

interesa. Naime, interes Rumunije da se u kakvom-takvom vidu sačuva Jugoslavija proizilazi iz toga što bi, u slučaju njenog raspada i eventualnog slabljenja Srbije, Mađarska mogla da iskaže teritorijalne pretenzije prema delovima Vojvodine koje naseljavaju Mađari i time pojača i svoje pretenzije na pripajanje Transilvanije, što je rak-rana u odnosima tih dveju zemalja, dojučerašnjih članica iste ideološke i vojne porodice. Isto tako, građanski rat u Jugoslaviji i potresi u njenom geopolitičkom prostoru ne bi bili u interesu bezbednosti Rumunije. Zbog pravoslavne vere, podunavske saradnje i monarhističkih tradicija Rumunija iskazuje više razumevanja za interese tzv. balkanskih delova Jugoslavije nego za severozapadne republike koje su otvorenije prema Mađarskoj. To bi mogle biti konstante u rumunskom stavu prema Jugoslaviji, ali nije isključena evolucija i u nekom drugom smeru, zavisno od razvoja političkih događaja u Rumuniji, njenog prilagođavanja stavovima EZ i eventualnog dizanja glave političkih struja koje bi se mogle nadovezati na nekadašnje rumunske aspiracije prema jugoslovenskom Banatu.

Prema jednoj istorijskoj definiciji, *Bugarska* je jedna od zemalja „tradicionalnih“ protivnika Srbije i Jugoslavije. Dokaz za to su balkanski ratovi i dva svetska rata u kojima su Jugosloveni i Bugari ukrštali koplja. Te okolnosti, same po sebi, ne bi trebalo da znače da su Bugarska i Jugoslavija zauvek osuđene na suparništvo i neprijateljstvo, jer su Nemačka i Francuska u svojim međusobnim odnosima uspele da okrenu novi list istorije, ali je sasvim izvesno da Bugarska nastoji da u sadašnjoj jugoslovenskoj krizi prikupi neki veći poen za sebe. Radi se, u suštini, o teritorijalnim pretenzijama Bugarske prema Jugoslaviji, odnosno prema Makedoniji i delovima Srbije. Lansiranjem i konsekvantnim pridržavanjem stanovišta da ne postoji makedonska nacija Bugarska ne samo da poriče nacionalna prava Makedonaca na bugarskom tlu već smatra svojim teritorije na kojima žive Makedonci u Jugoslaviji.

U vreme dok se Bugarska nalazila u tzv. socijalističkoj zajednici i Varšavskom ugovoru, njene teritorijalne aspiracije prema Jugoslaviji bile su prigušene zbog odnosa snaga i drugih evropskih i svetskih realnosti. Bugarska je priznavala postojanje makedonske države u ustavnom sistemu Jugoslavije, ali

ne i postojanje makedonske nacije. Sada u izmenjenim okolnostima, kada su u Bugarskoj došle do većeg izražaja snage koje se zalažu za velikobugarski nacionalni program i kada se rušenjem Jugoslavije menja odnos snaga u tom delu sveta, Bugarska sagledava veće mogućnosti za ostvarivanje svojih starih težnji i aspiracija. S obzirom na to da Evropa (još) nije voljna da dozvoli susednim zemljama da putem primene sile krenu u izravnavanje računa s Jugoslavijom, bugarske aspiracije, za sada, imaju obeležja diplomatsko-političke akcije pružanja faktičke podrške secesionističkim snagama u Jugoslaviji – od Slovenije i Hrvatske do Makedonije.

Tek u tom kontekstu se može shvatiti dosta „radikalna“ promena u stavu Bugarske prema Makedoniji, jer sada Bugarska prihvata postojanje makedonske države ne samo u ustavnom poretku Jugoslavije već i izvan njega kao nezavisne i suverene države, iako i dalje ne priznaje postojanje makedonske nacije. Prihvatanjem nezavisne i suverene Makedonije Bugarska izdvaja deo jugoslovenskih teritorija iz sastava Jugoslavije na koje pretenduje i time ih objektivno približava sebi. Drugu fazu u ostvarivanju tog scenarija, u kojem sudeluju i probugarski krugovi u Makedoniji, činilo bi uspostavljanje institucionalnih veza sa Makedonijom, čime bi se ona našla u bugarskim granicama, što je i krajnji cilj sve uticajnijih snaga u Bugarskoj. Sve to znači da Bugarsku možemo svrstati među susede koji u raspadanju Jugoslavije vide način za ostvarivanje svojih istorijskih, teritorijalnih i drugih revandikacija, među kojima je i ta da bi proširena i osnažena Bugarska, u odnosu na dezintegrisanu Jugoslaviju i oslabljenu Srbiju, zauzela stožernu poziciju u balkanskom prostoru.

Otkada je formirana kao nezavisna država u prvom svetskom ratu, *Albanija* smatra da je njeno stanovništvo podeljeno na dva dela, na Albance koji su ušli u okvire Albanije i Albance koji su pripali Jugoslaviji. S obzirom na nedostatak realnijih mogućnosti da silom priključi delove Jugoslavije u kojima žive Albanci, upravljači u Tirani su između dva svetska rata bili razapeti između održavanja dobrih odnosa s Jugoslavijom i povezivanja s Italijom. Ta politička matrica se ponovila i u drugom svetskom ratu, s tim što su nosioci oslobodilačke borbe u Albaniji sve do 1948. godine smatrali da će se sjediniti sa svojom braćom na Kosovu

u okviru balkanske federacije. Od 1948. godine, sve do najnovijih političkih preokreta u Albaniji, rukovodeće garniture u Tirani imale su stalne teritorijalne aspiracije prema Jugoslaviji, ali ih nisu naročito eksponirale zbog odnosa snaga, osećanja sopstvene slabosti i verovanja da sami Albanci na Kosovu, Makedoniji i Crnoj Gori mogu da ostvare taj zajednički nacionalni cilj. U novim okolnostima, uslovljenim krizom u Jugoslaviji, mogu da se izmene odnosi snaga, ali još ne toliko da bi Albanija bila uverena u to da silom može pripojiti delove Jugoslavije u kojima žive Albanci. Naime, više se veruje u mogućnost da separatistički pokret na Kosovu obezbedi njegovo priključivanje Albaniji. Ali, sadašnje rukovodstvo u Albaniji je agilnije i angažovanije u oba smera, posebno zbog većeg stepena samouverenosti proisteklog iz probijanja obruča izolacije u kojoj se nalazila Albanija i zbog sve širih međunarodnih i drugih sukoba u Jugoslaviji.

Češko-Slovačka je razočarala sve one koji su smatrali da će biti među zemljama koje će se zalagati za očuvanje Jugoslavije. To razočarenje je utoliko veće što sadašnje generacije još pamte nezaboravne akte solidarnosti jugoslovenskih naroda kada je Čehoslovačka bila u opasnosti: u periodu između dva rata, kada je Treći rajh okupirao Sudete i u vreme kada je Čehoslovačka bila član tzv. socijalističke zajednice i Varšavskog ugovora, tada je Jugoslavija, dovodeći u pitanje odnose i saradnju sa Sovjetskim Savezom, oštro osudila intervenciju 1968. godine. Osim toga, postoje snažne tzv. sveslovenske veže između naroda Jugoslavije i Češko-Slovačke, kao i drugi kulturni i civilizacijski kontakti građana dveju zemalja.

Na žalost, češkoslovačko rukovodstvo, na čelu sa Havelom, u pristupu jugoslovenskoj krizi dalo je prednost nekim drugim interesima, među kojima je najvažnija orijentaciju Češko-Slovačke na saradnju sa bivšim članicama Austro-Ugarske Monarhije, i posebno, s Nemačkom. Njeno rukovodstvo smatra da će orijentacijom na Nemačku i Austriju najkraćim putem dobiti vizu za ulazak u evropske institucije i integracije, i time na najbezbolniji način rešiti ekonomske i socijalne probleme sa kojima se suočava. U takvoj situaciji, koja nije bez osnova s obzirom na ulogu Nemačke u evropskim institucijama i integracijama, Češko-Slovačka zaboravlja svoju vla-

stitui sudbinu – potčinjenost slovenskih naroda u okviru Austro-Ugarske Monarhije i pretenzije Nemačke prema njenim teritorijama. U stavu predsednika Havela očit je i disidentsko-demokratski avangardizam, koji ga, hteo ili ne, pretvara u samozvanog arbitra za sve što se dešava u zemljama istočne Evrope, pa i u Jugoslaviji. Tako, njegove su simpatije *a priori* na strani „demokratskih“ republika u Jugoslaviji koje se pozivaju na pravo naroda na samoopredeljenje, premda Evropa i svet sve više uviđaju da se radi o običnoj ideološkoj kamuflaži u suštini veoma autoritativnih režima. Možda će na menjanje stava Češko-Slovačke početi da utiče okolnost da se i ona sada suočava sa mogućnošću raspada pod dejstvom prava naroda Slovačke na samoopredeljenje, ali i sećanje na drugi svetski rat, kada je to pravo i ostvarila pod okriljem hitlerovske soldateske.

Poljska se nije mnogo eksponirala u odnosu na jugoslovensku krizu, pre svega zbog toga što je zaokupljena mnogim teškim problemima za koje još ne nalazi rešenje. Iako se radi prvenstveno o njenim unutrašnjim političkim, ekonomskim i socijalnim problemima, ne treba zanemariti ni činjenicu da je još uvek u nelagodnom položaju između Nemačke i Sovjetskog Saveza. Stoga se Poljska, očigledno, ograničila na doprinos rešavanju jugoslovenske krize kroz KEBS, predlažući da pošalje i svoje posmatrače u Jugoslaviju. Ali, treba imati u vidu da će rimokatolička Poljska, koja održava bliske veze sa papom Jovanom Pavlom II, imati više afiniteta za verske srodnike u Jugoslaviji nego za delove Jugoslavije koji pretežno pripadaju pravoslavnoj religiji.

U stavu Sovjetskog Saveza prema jugoslovenskoj krizi značajni su mnogi činioци, čija su dejstva ponekad usmerena u istom pravcu, a ponekad su u koliziji. Sa istorijskog stanovišta, interese i učešće Sovjetskog Saveza u rešavanju jugoslovenske krize ne bi trebalo ni isključiti, ni zanemarivati. U čitavoj novijoj istoriji carska Rusija je bila prisutna na balkanskim prostorima kao suparnica Turske i Austrije i „zaštitnica pravoslavlja“. U periodu nakon drugog svetskog rata, u doba blokovske konfrontacije, bili su izraženi interesi Sovjetskog Saveza za balkanski prostor u kojem se ništa nije moglo dogoditi bez njegovog političkog, pa i vojnog angažovanja.

Kao geopolitički činilac, Balkan je uvek bio deo vitalnih interesa Rusije i Sovjetskog Saveza, bilo da je reč o crnomorskom basenu, Bosforu i Dardanelima, balkanskom kontinentalnom platou ili obalama Jadranskog mora. Čak i kada su geopolitički interesi Sovjetskog Saveza bili isključivo vezani za Bugarsku, reflektovali su se i na zbivanja na jugoslovenskom prostoru. Sa političkog i ekonomskog stanovišta interes carske Rusije ili Sovjetskog Saveza za taj prostor proizilazio je iz njihove težnje da budu sila evropskog ili svetskog ranga bez koje se u Evropi, a pogotovu u tom delu Evrope, ništa ne može događati ili rešavati.

Sve te konstante utiču i na formiranje sadašnjeg stava Sovjetskog Saveza prema Jugoslaviji, ali su u senci nekih drugih okolnosti.

Prvo, nakon dolaska Gorbačova na njegovo čelo, u procesu pregovaranja i sporazumevanja sa SAD, Sovjetski Savez je, pod tzv. istorijskom prinudom, ali velikim delom i dragovoljno, napustio celu svoju sferu interesa u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Sasvim je sigurno da su Centralna i Istočna Evropa – i sa geopolitičkog, geostrateškog, ekonomskog i svakog drugog stanovišta – bile mnogo značajnije za Sovjetski Savez od njegovih interesa na Balkanu, pa se može pretpostaviti da ih neće „braniti“ kada ih već nije mogao očuvati na tim područjima.

Drugo, na Balkanu, u jugoslovenskom okruženju, nije ostala nijedna zemlja koja želi da zadrži ili obnovi savezničke odnose sa Sovjetskim Savezom. I Rumunija i Bugarska su okrenule leđa Sovjetskom Savezu i na svaki način nastoje da se približe donedavno suprotnom taboru – Zapadu. To, *mutatis mutandis*, važi i za Jugoslaviju i Albaniju, koje su već ranije raskinule sa Sovjetskim Savezom i svoju perspektivu vide u evropskim institucijama i integracijama. I sa te tačke gledišta Sovjetski Savez nema nikakvih obaveza prema tim zemljama, uključujući i Jugoslaviju, a kada bi i imao neke posebne interese i aspiracije, oni ne bi bili prihvaćeni.

Treće, Sovjetski Savez se nalazi u dubokoj političkoj, ekonomskoj i socijalnoj krizi pa je uglavnom preokupiran sopstvenim problemima. Bez obzira na to što je u pitanju velika zemlja, sa ogromnim demografskim, ekonomskim, vojnim i drugim resursima, ipak u sadašnjem razdoblju Sovjet-

ski Savez nema ni vremena, ni energije, ni snage da se bavi balkanskim, evropskim i svetskim problemima kao ranije, pa čak ni da zastupa ili brani svoje interese tamo gde su ugroženi.

Četvrto, u okviru „perestrojke“, i promena koje su se na nju nadovezale, Sovjetski Savez nastoji da se transformiše u demokratsku zemlju i da, zajedno sa SAD i drugim zapadnim zemljama, bude učesnik u stvaranju novog svetskog poretka. Stoga nastoji da se distancira od svega što bi moglo da asocira na njegovu politiku u doba staljinizma i brežnjevizma, i da se predstavi kao lojalan i konstruktivan partner SAD i drugih zapadnih zemalja. Osim ostalog, na to ga prisiljava i okolnost da ga iz teške ekonomske krize može izvući samo dugoročna ekonomska saradnja sa razvijenim zapadnim zemljama. Stoga se teško može očekivati da bi Sovjetski Savez, bez velike potrebe, hteo da zauzima različite stavove prema bilo kojem evropskom i svetskom pitanju u odnosu na stavove SAD i zapadnih zemalja, a još manje da im se suprotstavlja. To se odnosi i na bilateralne odnose i na njegovo učešće u evropskim i svetskim institucijama, od KEBS-a do Ujedinjenih nacija.

Peto, premda u globalnoj politici Sovjetskog Saveza centralno mesto imaju SAD i, prirodno, veliki značaj se pridaje odnosima i saradnji sa zemljama kao što je Japan na ekonomskom, ili Francuska na političkom planu, ipak se može uočiti postepeno uspostavljanje posebnog partnerstva između Nemačke i Sovjetskog Saveza, iako je partnerstvo u ovom trenutku možda još prejaka reč. U svakom slučaju, radi se o obostranim interesima tih dveju velikih zemalja. Ujedinjena Nemačka inklinira prema Istoku, ne samo kada je u pitanju *Drang nach Osten* već i kada se radi o ekonomskoj ekspanziji Nemačke prema sovjetskim tržištima, a u istorijskoj projekciji i o stvaranju protivteže američkom prisustvu i uticaju u Evropi i svetu. Za Sovjetski Savez sada, kao i u doba Petra Velikog, sve intenzivnija politička i ekonomska saradnja sa Nemačkom znači „presecanje“ dileme o modernoj evropskoj orijentaciji ili azijskoj zaostalosti. Ako je u staljinizmu preovladavala azijska zaostalost, u sadašnjem i budućem vremenu treba da preovlada uključivanje u evropske tokove, koje bez dobrih odnosa sa Nemačkom gotovo nije moguće. Taj sovjetski

interes će, svakako, biti značajan i za stav SSSR-a prema jugoslovenskoj krizi.

Šesto, Sovjetski Savez je još razapet između vremena pre državnog udara i posle državnog udara, od kojeg, za neke, počinje njegova nova istorija. U novoj političkoj strategiji, koja je u procesu formiranja, idu uporedo, razilaze se ili sudaraju postulati Gorbačovljeve i, sve više, Jeljcinove politike. U tom kontekstu, Gorbačovljevom zalaganju za očuvanje federacije sve više će se suprotstavljati formiranje suverenih, pa i potpuno nezavisnih država u ili izvan njenih okvira. Takvo stanje je verovatno već uticalo na „umekšavanje“ ili odbacivanje relativno kategoričkog sovjetskog stava prema očuvanju Jugoslavije, kao paradigme za sopstvenu sudbinu, i pokazivanje sve većeg razumevanja za one koji, pozivanjem na pravo na samoopredeljenje, maskiraju svoj jednostrani secesionizam u Jugoslaviji.

Sve te činioce i okolnosti treba uzimati u obzir prilikom procenjivanja sovjetskog stava prema jugoslovenskoj krizi sada i u budućnosti, ali ne treba zanemariti ni dve faktičke okolnosti: da se od načina rešavanja i ishoda jugoslovenske krize stvara presedan koji može značajno uticati na sudbinu Sovjetskog Saveza i da zbog toga, a i sve većeg razdora u interesima zapadnih zemalja, može da se očekuje i zauzimanje specifičnijih pozicija Sovjetskog Saveza u odnosu na njeno rešavanje. Ipak, premda ni uloga ni moć Sovjetskog Saveza nisu onakvi kakvi su bili u ranijim vremenima, ne sme se potceniti, kada se radi o jugoslovenskoj krizi, ne samo „težina“ njegove reči u KEBS-u ili Savetu bezbednosti nego ni uticaj koji njegova mišljenja mogu da imaju u Bonu ili Vašingtonu.

S U M M A R Y

EASTERN EUROPE AND YUGOSLAVIA

After the collapse of the so called socialistic community and the Warsaw Agreement great changes in Eastern Europe and Balkans ensued. In the process of breaking off with the social order existing hitherto and transition to the market economy and multi-party parliamentary democracy have emerged many hitherto repressed intra-national and ethnical problems which led to instability in this entire part of Europe.

Although Yugoslavia was never considered, at least in the political sense of the word, an integral part of Eastern Europe, also this country has not only met, by the system of falling of the row of domino pieces, the fate of countries of the so called socialistic community but has developed even deeper internal crisis of its own, in the first place because of its complex intra-national composition.

In the first part of the article the author explains similarities and differences in the post-war development of Eastern Europe and Yugoslavia, and states that all these countries are returning after the close of the cold war to their historical and civilization origins wherefrom they had been wrenched by the violence of an ideology and by military force that dictated the constellation of power in Europe after the World War II!

In the second part of the article are analysed the attitudes of each and all of East European countries towards the present Yugoslav crisis, with a particular emphasis on factors determining the attitude of the Soviet Union, to which country the author foresees a similar fate.

R E S U M E

L'EUROPE DE L'EST ET LA YUGOSLAVIE

Après le débacle de la soit disant communauté socialiste et du Pacte de Varsovie il sont venus les grands changements en Europe de l'Est et sur le Balkan. Dans le processus de divorce avec ancien ordre social et après le passage au lois de l'économie de marché et, sur le plan politique, sur la démocratie pluraliste parlementaire, on vu se produire beaucoup de problèmes intérethniques, qui menaient vers instabilité dans cette partie de l'Europe.

La Yougoslavie, ne se traitait jamais, elle-même, au moins au sens politique, la partie integrante de l'Europe de l'Est, mais, malgré cela elle a subit, selon le système du domino, le sort des soit disant pays de la communauté socialiste. En plus, premièrement grace à sa composition multinationale, elle est tombée dans une crise plus profonde que les leurs.

L'auteur explique, dans une première partie de l'article, les ressemblances et les différences du développement de l'Europe de l'Est et de la Yougoslavie, faisant la constatation que tous ces pays, après la fin de la guerre froide, reviennent aux racines historiques et de civilisation desquelles elles ont été arrachés par l'idéologie et par la force militaire dictant le dispositif des forces en Europe après la deuxième guerre mondiale.

Dans une deuxième partie, auteur fait une analyse des rapports de ces pays envers la crise yougoslave actuelle, accentuant en particulier les faits déterminant la position de l'Union Soviétique, à qui le même sort est réservé.

РЕЗЮМЕ

ВОСТОЧНАЯ ЕВРОПА И ЮГОСЛАВИЯ

После краха т. н. социалистического содружества и Варшавского договора имели место большие изменения в Восточной Европе и на Балканах. В процессе отмены старого общественного строя и перехода на рыночную экономику и многопартийную парламентную демократию проявились многочисленные до этого времени оттесняемые межнациональные и этнические проблемы, вызвавшие неустойчивость во в этой части Европы.

Хотя Югославия никогда не считалась, хоть в политическом смысле, составной частью Восточной Европы, и она, по принципу домино, не только переживает судьбу стран т. н. социалистического содружества, но, в первую очередь по причине своего сложного межнационального состава, попала в кризис, более глубокий, чем они.

Автором в первой части статьи разъясняются сходство и разницы в послевоенном развитии Восточной Европы и Югославии, а также констатируется, что все эти страны после окончания холодной войны возвращаются к своим историческим и культурным истокам, откуда они вырваны насильем идеологии и военной мощи, диктовавшей распоряжение сил в Европе после Второй мировой войны.

Во второй части статьи автор анализирует отношение всех стран Восточной Европы к нынешнему югославскому кризису, обращая при этом внимание на факты, определяющие позицию Советского Союза, которому предсказывает подобную судьбу.